sında hüküm sürdü; Fatih'in oğlu Cem Sultan'ın kardeşi, Anadolu'da savaşlar oldu biliyorsunuz, birçok şeyler atlatmışız; ondan sonra da ünlü büyük Yavuz Sultan Selim'in babasıdır. Yavuz Sultan Selim, ki 1512-1520 arasında hükümdar oldu. Sekiz senede iki büyük imparatorluğu, Türklerle rekabet halinde olan iki imparatorluğu, biri Mısır'daki Emeviler, öteki de Şah İsmail, Safavi Devleti'ni ortadan kaldırmıştır.

Şimdi, bu aşamada bizim Ruslarla gayet iyi münasebet sürdürmemiz lazım. Fakat, daha evvelki konuşmalarda belirtildiği gibi ve gerek Rusya'dan gelen akademisyen arkadaşlarım ve Dışişleri Birinci Sekreteri'nin buyurdukları gibi, inişli yokuşlu badireler atlatmışız; ama, gene biraz önce dinlediğimiz gibi, Türkiye ile Rusya artık o devirleri bırakıp, sulh sükûn içinde birlikte yaşamanın gerektiğini, dünyanın yararı ancak bunda gördüğünü vurguladılar.

Benden sonra değerli arkadaşlarım bilimsel konuşmalar yapacaklar; ben, sadece burada Rusya Federasyonu Bilimler Akademisi üyelerini saygıyla selamlamak ve diğer misafirleri de saygıyla selamlamak için kürsüye çıkmış bulunuyorum.

OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ 1492-1700

PROF. DR. HALİL İNALCIK

I. Osmanlı - Kırım - Rus Dostluk Dönemi, 1492-1512

XV. yüzyılın ikinci yarısında III. Ivan, Moskova Büyük Knezliği etrafında Rusya'nın birliği ve Altınordu Hanları'na karşı bağımsızlığı için uzun bir uğraşıya girmişti. Tarihçi, Moskova'nın Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti yardımına muhtaç olduğu bu dönemi, IV. Ivan zamanında Kazan ve Astrahan'ın zaptıyla başlayan Çarlık döneminden dikkatle ayırt etmek zorundadır. 1492-1512 döneminde Moskof Büyük Knezliği, batıda Litvanya-Lehistan, doğuda Altınordu gibi güçlü düşmanlar karşısında Kırım Hanlığı ile müttefik bulunuyor, Kırım Hanı'nı destekleyen Osmanlı himayesinden dolaylı olarak yararlanıyordu. Aşağıda Osmanlı-Rus ilişkilerinin nasıl dostça başladığını ve ikinci dönemde Rusya, Doğu Avrupa'da hâkim bir imparatorluk halinde gelişince, bu ilişkilerin nasıl rekabet ve düşmanlığa dönüştüğünü incelemeye çalışacağız.

1492-1512 dönemi, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dostluk ve dayanışma dönemi olarak dikkatle incelenmelidir.

1475'te Karadeniz'de Ceneviz'in en önemli ticaret limanı olan Kefe, Osmanlı hâkimiyeti altına geçer ve Kırım Hanlığı Osmanlıya bağımlı bir devlet olur. Moskova, Altınordu-Lehistan ittifakının tehdidi altında iken, Osmanlılar İran ve Arabistan'daki gelişmelere önem veriyor ve Lehistan'a karşı gerisini güven altına almaya önem veriyordu. 1484-1538 döneminde Lehistan-Litvanya, Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti olarak Moldavya'da Osmanlı çıkarlarını tehdit etmekte idi. Öbür yandan, Moskof Büyük Knezliği'ni tehdit eden Altınordu, 1475'den beri Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen Kırım'ı tekrar istilâ etmek istiyordu. İşte, Osmanlılarla III. Vasilievich (1462-1505) arasında yakınlaşmanın arka planda siyasal temeli budur. Bununla beraber, ilk ilişkiler, Büyük Knez'in pragmatik ticarî imtiyaz ve güvenceler elde etmek için yaptığı girişimlerle başlar.

Ceneviz döneminde Rusya'nın, baharat, ipekli gibi Doğu mallarını ve şarap gibi Ege bölgesi ürünlerini Kefe yoluyla aldığını biliyoruz. Buna karşı, kuzeyden güneye kürk, civa, keten, gibi mallar ihraç olunmakta idi. Aslında bu ticaret şekli eski çağlara kadar gider. Moskof Büyük Knezi ve asiller, özellikle Bursa'nın ipek kemhaları, kadifeleri ve Ege'nin şarabından vazgeçemezlerdi. Osmanlılar, Kırım Yarımadası'nda yerleşince, bu ticaretin normal şartlar altında devamı Moskova için

önemli bir sorun olarak ortaya çıktı. Çeşitli ağır ticaret resimleri, ölen tüccarın malına Osmanlı makamlarınca el konması başlıca şikâyet konusu idi. Bir İslâm devleti olarak Osmanlı Devleti, kendi ülkesinde Hıristiyan tâcirlerin gelip ticaret yapmaları için kapitülasyon dediğimiz imtiyazlar bağışlardı.Tüccarın şahsi ve malı için özel garantiler tanınırdı. Venedikliler ve Cenevizliler, bu garantiler sayesinde Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapma olasılığını elde etmişlerdi. İşte, büyük Knez, aynı ticaret garantilerini kendi tebaasına sağlamak için ortaya çıkan elverişli siyasî havadan yararlanmak istiyordu. Burada belirtmek gerektir ki, Osmanlı Sultanları bu imtiyazları yalnız dost hükûmetlere bağışlardı. Kırım Hanı'nın aracılığı ile Moskova ile İstanbul arasında dostça ilişkiler, daha Fatih Mehmed II zamanında başlamış görünmektedir. Bu elverişli koşullar, Büyük Knez III. Ivan'ı cesaretlendirdi.1492'de III. Ivan, Azak ve Kefe'deki Osmanlı makamlarına, Sultanla dostça ilişkiler kurmak istediğini bildirdi; İstanbul'dan elverişli yanıt geldi. 31 Ağustos 1492 tarihli mektubunda III. Ivan, II. Bayezid'den Moskof elçileri ve tüccarı için serbest geçiş ve ticaret müsaadesi istiyordu. Sultan, bu mektuba olumlu yanıt verdi. Altınordu ve Lehistan-Litvanya, bu ilişkileri baltalamaya çalıştılar, elçileri tuttular. Nihayet 1495'de, Büyük Knez'in elçisi Pleşçeyev İstanbul'a varabildi. Knez, elçiye verdiği tâlimatta, Sultan'ın huzuruna da tâbiiyete yol açabilecek her türlü hareketten kaçınması için sıkı sıkıya tenbihte bulunmuştu. Zira o zaman Büyük Knez'den çok daha güçlü olan Osmanlı Sultanı bu başvuruyu bir bağımlılık sayabilir, belki ilerde *harâc* (tribute) dahi isteyebilirdi. Pleşçeyev, bu tâlimatı fazlası ile ciddiye aldı ve efendisi ile Sultanın eşitliğini vurgulayacak biçimde hareket etti; gerekli bazı protokol kurallarını çiğnedi. Bu tutumu ile, kendisi Osmanlı Sarayı'nda hiç iyi etki bırakmadı ve Sultan kendisine böyle birinin elçi gönderilmiş olduğundan şikâyet etti. Belki elçi haklı idi, çünkü Sultan, Moskof Büyük Knezi'nin elçisini, tâbiiyetini sunmak üzere gönderdiğini düşünüyordu; eşitlik aklından geçmezdi. O dönemde Moskof Büyük Knezleri, Kırım Hanı'na hediye adı altında önemli miktarda ödemekte idiler. Kırım Hanı kendisi de, Osmanlı Sultanını efendi sayıyordu. Büyük Knez kendini hanların çıkmış sayıyorsa da, hanlar onları daima bağımlı saymakta idiler. Osmanlı protokolunde Büyük Knez, Avrupa Hıristiyan Kralları düzeyinde görülmüyordu. Sultan, III. Ivan'a karşılık bir elçi göndermedi; Moskof tüccarı, Kırım'daki yerel otoritelerin izni ile ticaretlerine devam ettilerse de, güçlükler devam ediyordu. Burada şu noktanın açıklanmasına gerek vardır. O dönemde kapitülasyonlar, iki taraf arasında görüşme sonucu yapılmış iki tarafı da bağlayan bir andlaşma niteliği taşımıyordu. Ancak, Sultan'ın dost memleketlere bir taraflı olarak bağışladığı bir ticaret ve oturma serbestliği imtiyazından ibaretti. Fakat, Osmanlı Devleti güçten düştüğü XVIII. yüzyılda Sultan'ı bağlayan iki taraflı bir andlaşma olarak yorumlanacak ve bu yorumu Osmanlı Hükûmeti tanımak zorunda kalacaktır. 1739'de Rusya ile bu nitelikte bir kapitülasyon anlaşması imzalanacak ve Rusya "en ziyade mazhar-ı müsaade" devletler arasında yer alacaktır.

Tekrar belirtelim ki, 1499'da Moskova, Lehistan-Litvanya'nın ağır baskısı altında olduğundan, Kırım Hanlığı ile işbirliğine muhtaçtı. Kırım Hanı ile ittifak dolayısıyla Büyük Knez, fiilen Osmanlı Devleti'nin de müttefiki durumuna geliyordu. Bu nokta Rus tarihçileri tarafından gereğince belirtilmemiştir. Özetle, Moskova-Kırım bloku, Osmanlılarca Lehistan-Altınordu blokuna karşı desteklenmekte idi. Çok geçmeden, 1502'de Kırım Hanı Mengli Giray, Altınordu'ya öldürücü darbeyi vurdu ve Altınordu Devleti tarihe karıştı. Moskof Devleti için bu tarihî bir dönüm noktasıdır. Çünkü, Altınordu Hanları daima Büyük Knez'in efendisi olduklarını ileri sürüyor ve harac ödenmesini istiyorlardı. Rus tarihçilerin Tatar Boyunduruğu Dönemi dedikleri dönem böylece 1502'de Kırım Hanı sayesinde kalkmış oluyordu.

Moskova, bu işbirliğinden ticarî-iktisâdi bakımdan da yararlandı. Büyük Knez'in 1501'de bu ticaretten yalnız hazinesi için kazancı yirmi bin rubleye yükselmekte idi. Sonraları Büyük Knez, kürk ticaretini kendi tekeli altına alarak mâlî ve siyasî büyük çıkarlar sağladı. Osmanlı Sultanı, Moskova'ya çok miktarda altın para ile kürk alımı için hâssa tüccar gönderirdi. Bundan önce Kefe bu ticaretin merkezi idi. Şehrin 16. yüzyıl başlarında nüfusu 2883 hane olup bunu yüzde altmışını Ermeniler ve Rumlar oluşturmakta idi. Bu arada, esir ticaretine de değinmek gerekir. O dönemde esir gücü yalnız ev ekonomisi için değil, inşaat, ipek sanayii, hatta büyük tarım üretimi, özellikle vakıflar ve büyük çiftlikler için de çok gerekli idi. Başka deyimle, esir etme ve esir ticareti o dönem için ekonomik bir zaruretti. Osmanlı esir pazarındaki büyük talep dolayısıyla Kırımlılar düşman memleketlere sürekli akın yaparak çok miktarda esir alırlardı. Esir ticareti, vaktiyle Cenevizliler için olduğu gibi, Kırım Hanlığı için de hayatî bir ticaret konusu haline gelmişti. Moskovo ile barışçı ilişkilerin son bulduğu 1512'den sonra Rusya'ya Tatar akınları sürekli bir hal aldı. Yalnız 1606-1617 yılları arasında Rusya'dan yüz bin esir alındığı ve çoğunun Kefe yolu ile Türkiye'ye sevk olunduğu hesaplanmıştır. Normal bir esirin İstanbul Pazarı'nda ortalama değeri 20 ile 40 altın arasında değişirdi. Bugünkü anlayışımıza ne kadar ters düşerse düşsün, esir ticaretini tarihçi ekonomik-sosyal bir tarihî olgu olarak incelemek zorundadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, İslâm toplumunda esirin durumu, Eski ve Orta Çağ Avrupası'na bakarak çok daha iyi idi. Esir âzad etmek sevap bir iş sayıldığından bir süre içinde esirler Müslüman topluma hür vatandaşlar olarak katılırdı. Sonuçta, Osmanlı ülkesi sürekli esir ithal etmek zorunda idi. Gelen esirlerin çoğunluğu Slav olduğundan bu tarihi olgu, Türk ve Slav halklarının birbirlerine karışmasına da yol açmıştır.

Kırım-Osmanlı-Rus Rekabet Dönemi

1512'de Mengli Giray'ın ölümünden sonra Kırım Hanlığı ile Moskova (o zaman Batıda Moskof Büyük Knezliği, *Muscovy* olarak anılmakta idi) arasında ittifak kırıldı, fakat Osmanlı Sultanları, imparatorluğun genel siyaseti bakımından Moskof Büyük Knezleri ile barışça ilişkileri sürdürmekte yarar gördüler. I. Selim, İran'da Safavilerin Anadolu için büyük bir tehlike haline geldiğini görerek, Avrupa tara-

fında Habsburglar, Venedik ve Lehistan'a karşı barışçı bir politika gütmeyi zorunlu buluyordu. Osmanlılar, Rumeli'de ve Anadolu'da iki cephede birden savaşa girmekten daima kaçınmışlardır. Güçlü Lehistan-Litvanya'ya karşı Moskova'yı tabii bir müttefik gibi görmekte idiler. I. Selim (1512-1520) döneminde ve Süleyman (1520-1566)ın ilk saltanat yıllarında Moskova ile İstanbul arasında elçiler gidip geldi ve dostça ilişkiler sürdürüldü. Bu ilişkilerin düşmanlığa dönüşü, IV. Ivan'ın Volga havzasında Altınordu İmparatorluğu'nun yerini alma ve Doğu Avrupa'da bu İmparatorluğun vârisi olma politikasının sonucudur. Altınordu Devleti'nin zayıflaması ve ortadan kalkması üzerine Cengiz Han soyundan hanlar idaresinde üç hanlık ortaya çıkmıştır. Bunlar, Kazan Hanlığı, Hacı-Tarhan (Astrahan) Hanlığı ve 1440'lardan beri de Kırım'da Kırım Girayları Hanlığı idi. Bu hanlıklar, halkı Müslüman devletlerdi; fakat Altınordu'nun mirasçıları olarak aralarında rekabet ve savaş eksik olmuyordu. Bunlardan en kuvvetlisi Kırım Hanlığı olup Astrahan'ı ve Kazın'ı kendi hükmü altına alarak Altınordu'yu yeniden canlandırma emelinde idi. Kırım Hanları, Altınordu Ulug-Hanı Toktamış soyundan geldikleri için bunu tabii bir hak sayıyorlardı. Osmanlı Hükûmeti ise bu politikayı sakınca ile karşılıyordu. Zira, bu kadar güçlü bir devlet Kırım Yarımadası güneyinde, doğrudan doğruya Osmanlı idaresi altında bulunan Kefe Sancağı için tehlikeli olabilirdi. Bazı Kırım Hanları açıkça Kefe üzerinde hak iddia edeceklerdir. Bir aralık Kırım Girayları Kazan tahtına Giraylardan birini yerleştirmeyi başardılar. Orta Volga'da Siberya kürk ticaretinin merkezi olan bu şehirde Moskof nüfuzu da kuvvetli idi. IV. Ivan bu bölgeyi kendi ülkesine katmayı imparatorluk siyaseti için zorunlu buluyordu. Ivan, Giraylardan Sahib Giray'a karşı Moskova yanlısı eski Kazan Hanları soyundan birini hanlığa getirdi. Sahib Giray, İstanbul'a gitti ve bir süre sonra Sultan Süleyman I tarafından Kırım Hanlığı'na getirildi. Sahib Giray Han (1532-1551) Osmanlı himayesinde Kazan ve Astrahan'ı Kırım Hanlığı'na bağlamayı büyük siyasî gaye olarak izledi. Moskof Knezi'nin, Kazan ve Astrahan gibi Müslüman ülkelerini zaptetme çabası içinde olduğunu belirterek Osmanlı Sultanını Moskova aleyhine çevirdi. Böylece, Kazan ve Astrahan sorunları Osmanlı-Rus ilişkilerinde yeni bir aşama getirdi. Bu tarihten sonra Osmanlılar, Rusya'nın genişleme çabalarını kendi imparatorluk nüfuz alanına bir saldırı olarak kabul ettiler ve kesinlikle Moskova aleyhinde bir tutuma girdiler. Sahib Giray, bir ara, Astrahan ve Kazan tahtlarına Giraylardan han oturtarak bu hanlıkları hükmü altına almayı başardı. O, Altınordu Uluğ Hanları'nın gerçek vârisi olma yolunda idi. Öbür tarafta IV. Ivan Kazan'da Giraylara rakip olan hanlık namzedlerini desteklemek ve Girayları oradan atmak için askerî müdahaleye karar verdi. Altınordu Hanları'nın gerçek vârisi olmak iddiası ile 1547'de Çar (Caesar, İmperator) ünvanı aldı ve Tatarlar yazdığı yazılarda *Çar* karşılığı olan *Ulug Han* ünvanını kullanmaya başladı. Uluğ Hanların Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Boyu'ndan olmaları gerekirdi, fakat IV. Cuci soyundan prensleri himaye ettiğini, böylece bu ünvana hak kazandığını iddia ediyordu. Öbür yandan Kazan Hanları'nın kendi himayesini tanıdığını ve böylece Kazan Hanlığı'nın üzerinde ülke bakımından Rusya'nın parçası bulunduğunu ileri sürüyordu. Görülüyor ki, IV. Ivan'ın Çar ünvanını alması, daha ziyade Doğu'da Altınordu mirası üzerinde Giraylara karşı Tatar halkı gözünde meşruluk kazanma çabası ile ilgilidir. Çünkü, tam bu tarihlerde Kazan Hanlığı üzerinde Giraylarla rekabet, en bunalımlı bir aşamaya girmiş bulunuyordu. Rus Çarlığı'nın kuruluşunda kesin bir dönüm noktası olan bu konu üzerine biraz ayrıntılı bilgi vereceğiz, zira bu durum Rus tarihçileri için de yabancıdır.

Sahib Giray'ın arkasında hâmisi Osmanlı Sultanı'nın 1551'de bir siyaset değişikliği Ivan'a Kazan'ı almak için kaçırılmaz bir fırsat sağladı. Bu sırada Osmanlı Sultanı, Sahib Giray aleyhine dönmüştü. Sahib Giray bu kadar güçlenince Kefe gelirleri üzerinde hak iddiasında bulunmak tedbirsizliğini gösterdi. Onun Osmanlı Kırımı için bir tehdit haline geldiğini gören Sultan, onun yerine yeni bir Han, Devlet Giray'ı göndermeye karar verdi. Bunun için Kırım aristokrasisi ile anlaşmak gerekiyordu. Sert hareketleri ile Sahib Giray onları kendi aleyhine çevirmişti. Sultan onu, hanlıktan almayı düşünmekle beraber, Kazan ve Astrahan sorunu için Hanlığı Moskova'ya karşı desteklemeye kararlı idi. Fakat bu nâzik anda, bir iç harbe yol açmadan, yeni Han'ı tahtta yerleştirmek gerekiyordu. Onun için Devlet Giray görünüşte Kazan Hanı olarak atandı ve Sahib Giray'a öyle haber gönderildi. Bu komplo sonucu Sahib Giray katledildi. Devlet Giray Kırım'a geldi ve tahta çıktı. O, Kırım tahtına geçtikten sonra Kazan'a karşı hareket edecekti. İşte Kırım'da bu olaylar geçerken IV. Ivan müthiş topçu kuvvetleri ile güçlendirilmiş bir orduyu Kazan üzerine gönderdi ve 2 Ekim 1552'de Kazan'ı ele geçirdi. Kazan'ın kaybedildiğini gören Devlet Giray Moskova'ya karşı amansız bir savaş dönemi açtı. 1571'de Moskova önüne kadar gelerek şehrin dış mahallelerini yaktı; kendisine *Taht-ı Algan* yani Moskova Fâtihi ünvanı verildi. Devlet Giray'ı Rusya'ya karşı bu saldırı siyasetinde Osmanlıları desteklediler, ordusunu toplar göndererek güçlendirdiler. Çar Ivan, 1554'de Astrahan Hanlığı'nı da imparatorluğuna katu ve Orta Asya'dan gelen kervanların ve Hazar Denizi yolu ile İran ticaretinin transit merkezi olan Astrahan'da bir kale yaptı; oradan Terek üzerinde Kazakları yerleştirerek Kafkasya'ya sarktı. Doğu Avrupa'da Altınordu'nun vârisliği davasını kaybeden Kırım Girayları şimdi Rusları geri atmak için doğrudan doğruya Osmanlıların müdahalesini istiyor Moskofların Kazan ve Astrahan'da camileri kiliseye çevirdiklerini söyleyerek Sultan'ı kışkırtıyorlardı. Buna karşı IV. Ivan Süleyman'a karşı daima aşağıdan alarak bu iddiaları İstanbul'a yalanlıyor ve Osmanlılarla karşılaşmaktan kaçınıyordu. Olan olmuştu. Rus Çarlığı kurulmuş, Çar Volga havzasını tamamıyla ele geçirmiş, Kafkasya ve Karadeniz'i tehdit ediyordu. Şimdi Don Kazakları, en kuzeydeki Osmanlı kalesi Azak'a saldırıyorlardı. Çar, her defasında bunları itaat altında tutamadığını söylüyor, fakat el altından onları ateşli silahlar, barut ve para gönderip güçlendiriyordu. Osmanlıları en çok kaygılandıran bir gelişme, Çar'ın İran Safavileriyle dostça ilişkiler kurması, oraya elçi heyetleri göndermesi idi.

Aynı zamanda Osmanlıların Safavilere karşı müttefiki olan Orta Asya Hanlıklarından da Osmanlı Sultanı'na Ruslara karşı şikâyet mektupları gelmekte idi. Astra-

han ve aşağı Volga'yı kontrolleri altında tutan Rusların bu yolu kestikleri, Harezm-'den tüccâr ve Mekke hacılarının eskisi gibi serbest geçemedikleri belirtiliyor ve "Bütün Müslümanların Halifesi" sayılan Osmanlı Padişahı'ndan bu yolu açması bekleniyordu. Böylece, Türk-İslâm aleminde ilk defa Rus yayılmasına karşı direniş, bir din vazifesi, bir *cihad* niteliği kazanıyordu. Bunun tam bir karşılığı olarak Rus Çarları da Üçüncü Roma ve Ortodoks Hıristiyanlığı'nın savunucusu rolünü benimsiyorlardı. Güneye ve Orta Asya'ya doğru Çarlığın bu ilk yayılışı Osmanlı İmparatorluğu için siyasî olduğu kadar iktisadi bir tehdit oluşturmakta idi.

Büyük bir Osmanlı devlet adamı, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, bu gelişmeler karşısında, Osmanlı kuvvetlerini kuzeyde bir sefer için harekete geçirmeye karar verdi. Daha Süleyman I ölümünden hazırlıklara başlanmıştı. Kazan ve Astrahan'ı almak, Rusları Volga Havzasından tamamıyla geri atmak için 1569'da Don Nehri yoluyla bir ordu ve hafif donanma gönderildi. Bu kuvvetler, Don ve Volga ırmaklarının birbirine en yakın noktasında, Rusların Prevolok dedikleri yerde, kanal açacaklar, donanma Volga'ya geçerek ordu ile beraber Astrahan üzerine gidecekti. Astrahan alınınca oradan Safavî İran'nın arkadan vurulması da planın önemli noktalarından biri idi. Osmanlılar kanal kazmaya başladılarsa da, bu muazzam girişimden vazgeçmek zorunda kaldılar. Ordu oradan Astrahan üzerine geldi. Rus savunucuların inatla direnişi, açlık ve ağır topların yokluğu yüzünden Osmanlılar kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar ve Azak'a doğru perişan halde çekildiler. Veziriazam'ın rakipleri, başta ikinci vezir Lala Mustafa, askeri Sokollo'ya karşı kışkırttılar; onlar kuzeyde her türlü girişimi bırakarak imparatorluk kuvvetlerini Kıbrıs üzerine gönderdiler (1570). Çarlık diplomasisi, İstanbul'da Sultan'ı yatıştırmak için ellerinden geleni yapıyordu, yaptı. Osmanlılar uzun zaman Kazan ve Astrahan sorununu açık tutmak ve Rusya'yı zaman zaman tehdit etmekle beraber 1678 yılına kadar Rusya'ya karşı kuzeyde askerî bir sefer yapmadılar; daha doğrusu bunun için bir fırsat bulamadılar. Kırım Tatarları'nın bir örneği olan Rus Kazakları, Terek boyundan Dnieper Irmağı'na kadar geniş bir cephede Karadeniz üzerindeki Osmanlı merkezlerine akınları ile Osmanlıları daimî bir baskı altına aldılar. 1637'de Osmanlıların en stratejik kalesi Azak Kalesi'ni zapt ettiler. Osmanlılar 1571 İnebahtı (Lepanto) felâketinden sonra kuzeyde yeni bir maceraya atılmaktan kaçınıyorlar, yalnız diplomatik protesto ile yetiniyorlardı. Rus diplomasisi Osmanlıları kızdırmamak için, papa'nın bütün çabalarına rağmen, Lehistan ve Batı Hıristiyan dünyası ile Haçlı girişimlerine katılmadı. Tâ ki, XVII. yüzyıl ortalarında Kazak-Ukrayna sorunu iki imparatorluğu karşı karşıya getirdi. Rus tarihçisi Novelse'skii Rusya ile Osmanlı Devleti ilişkilerinde 1647 yılını bir dönüm noktası kabul eder. O tarihte Lehistan Osmanlılara karşı Rusya ile işbirliğine karar verir. Fakat, üç devlet arasında asıl rekabet kuzey Karadeniz stepleri ve Ukrayna üzerinde idi.

Çar Hükûmeti, IV. Ivan zamanından başlayarak Asya ve Avrupa arasında ticarette Osmanlılara rakip olarak ortaya çıktı. O zaman İngiltere, İran ve Hindistan ticaretine doğrudan doğruya erişti recek bir yol ararken, Moskova-Astrahan ve Kafkasya yolunu düşünüyordu. Çar, İngilizleri bu projede kuvvetle teşvik etti.

Osmanlı ülkesi üzerinden ticaret, Venedik tekelinde idi, Atlantik yolu ise Portekiz kontrolünde idi. İngilizler Moskova, Kafkasya, İran üzerinden doğu mallarını, başlıca baharat ve ipek alabileceklerini düşünüyorlardı. Osmanlıların uzlaşmaz düşmanı Safavî İranı bu porojede Ruslar ve İngilizler ile işbirliği yapmada, idiler. Böylece, Hint-İran ticareti kuzey yoluna kaydırılmış olacaktı. Fakat, bu arada Osmanlılar 1580'e doğru Azerbaycan'ı alarak Kafkasya yolunun kontrolünü ele geçirince İngilizler Osmanlılara yaklaştılar. Kıbrıs Harbi'nden sonra 1580'de Venedik'e karşı İngiliz ve Hollandalıları tutan Osmanlı Hükûmeti İngilizlere ilk kapitülasyonları verdi. Böylece, Çarlık ülkesi dünya ticaretinin bellibaşlı bir yolu olma şansını kaybetti. Bununla beraber Çarlık, Avrupalılarla ilişkilerini sıkı bir hale getirerek Batı teknolojisini, özellikle ateşli silahlar ve harp teknolojisini aldı ve bu alanda Osmanlılara karşı hatırı sayılır bir rakip haline geldi. Osmanlılar yivsiz misket tüfeğiyle savaşırken, Ruslar 1615'den beri üstün yivli tüfek kullanmakta idiler. Her iki emperyalist, devlet yayılışlarını ateşli silâhlara borçlu idi. Doğu kavimleri ateşli silâhlarla donatılmış ufak bir kuvvet karşısında bile direnemiyorlardı. Bu sayede Urallar ötesinde Türkçe konuşan ülkelerde Rus Kazakları Çar'ın hâkimiyetini hızla Çin sınırlarına ve Orta Asya Hanlıkları'na kadar götürdüler. Sibir Hanlığı'nın zaptı kürk ticareti için önemli idi. Kürk modası Avrupa'da da yayıldığından bu bölgenin istilâsı herşeyden önce Rus ekonomisine önemli bir katkı sağlıyordu. Rusların Asya-'da yayılışı karşısında Osmanlıların hareketsiz kalışlarını anlamak güç değildir. Osmanlılar, 1578-1623 yıllarında aralıkla İran'a karşı uzun bir savaş dönemine girmişler, Kafkasya'yı Hazar Denizi'ne kadar işgal etmişlerdi; fakat sonra İran tarafından geri sürülmüşler Kafkasya'yı kaybetmişlerdi. Aynı dönemde, 1593-1606 yıllarında Orta Avrupa'da Habsburglara karşı uzun ve başarısız bir savaşa süreklenmişlerdi. İstanbul'a gelen Rus elçilerinden hâlâ Kazan ve Astrahan'ın boşaltılması isteniyor, fakat bu koşullar altında hiçbir hareket yapılamıyordu.

Stepler, Karadeniz ve Kazak Sorunu

Moldaya'dan Hazar Denizi'ne kadar uzayan geniş step bölgesi, yüzyıllar boyunca âsi kuvvetlerin, kaçak köylü asker ve serflerin bir sığınma bölgesi olmuştur. Stepin güney bölümünde Altınordu Devleti'ne, sonraları Kırım ve Astrahan Hanlıkları'na tâbi Tatar kabileleri, özellikle Nogaylar, sürüleriyle göçebelik yaparlardı. Hanların otoritesini tanımayıp bu bölgeye kaçıp sığınan kimselere kazak (kaçak) denirdi. Bunlar, İslâm dininden olmakla beraber Türk-Moğol kültürüne bağlı idiler. Stepin batı kesiminde ise, Lehistan ve Rusya'dan gelen çeşitli kökenden insanlar yaşardı, bir deniz gibi uzayan step, disiplinli bir devlet hayatına isyan eden "kaçak" kimselerin yurdu olmuştu. Onlar, kendilerinden önce bu steplere gelmiş olan Türk Tatar Kazaklarının kalıntıları ile karışmışlar, onların âdet ve organizasyonunu kabul etmişlerdi. Böylece, hayat stilleri birbirine çok yakın Müslüman Kazaklar ile

Hıristiyan Kazaklar hayatlarını, yağma akınları sonucu elde ettikleri ganimetle sürdürürlerdi. Step bölgesinde Kırım'a dolayısıyla Osmanlılara karşı Çarların hizmetinde iki grup vardı: Kazaklar ve Nogaylar-Kırım Hanları, stepdeki Nogay kabilelerini kendi hükümleri altına almaya çalışırlardı, fakat onlar bağımsız kalmak için savaşırlar, Kırım'a yağma akınları yaparlar, taht için savaşan rakip Girayları desteklerdi, bazen Ruslardan da yardım görürlerdi.

Özetle, Nogaylar, Kırım Hanlığı ve Osmanlılar için daimi bir tehlike oluşturmuşlardır. Nogay şefleri, Çar'dan para ve erzak kabul ederek Rus siyasî çıkarlarına hizmetten kaçınmazlardı. Kazan ve Astrahan'da Rus hâkimiyetinin yerleşmesinde Nogaylar kesin bir rol oynamışlardır. Moskova, Cengiz Han soyundan prenslere Müslüman Kazakları ile gelip Rus Devleti sınır bölgelerinde yerleşme müsaadesi verdiği gibi, Nogay şeflerini de kendi hizmetinde kullanırdı. Moskova, bu göçebe grupları kendine çekmek için ekonomik avantajlara da sahipti. Nogaylardan çok sayıda at alıyor ve onlara kumaş vb. mamul maddeler satıyordu. Nogaylar, açlık yıllarında Moskova'nın gönderdiği buğday ile kırılmaktan kurtuluyordu. XVII. yüzyılda Doğu'dan gelen Moğol Kalmuklar karşısında bu Nogaylar, Karadeniz Batı steplerine kaçacaklar, Kırım Hanlarının ve Osmanlıların himayesini arayacaklardır. O zaman, Çar Hükûmeti, Kırım Hanları ve Osmanlılara karşı bu Kalmukları kullanacaklardır. Özetle, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında bu geniş step bölgesindeki mücadelede Rus diplomasisi, evvelâ Nogayları, sonra Kalmukları kullanarak üstünlük sağlamıştır. Step kuzeyinde Hıristiyan Kazaklar üç büyük grup halinde örgütlenmişlerdi. Zaporog Kazakları Orta Dnieper'de Don Irmağı boyunca Don kazakları ve Terek Irmağı üzerinde Terek Kazakları Dnieper Kazakları Lehistan'a, ötekiler Rusya'ya bağlı idiler. Asıl büyük güçlü Kazak grubu bir *Herman* (Türkçe *Ataman*'dan) kumandasındaki Zaporog Kazakları idi. Ateşli silâhlar kullanmaları, Kazaklara genel olarak Tatarlar karşısında büyük üstünlük sağlıyordu. Denebilir ki, stepe ateşli silâhların gelişi, Türk-Moğol aslından atlı göçebelerin bin yıllık egemenlik döneminde son veren en köklü bir devrim getirmiştir. Artık atlı göçebeler değil, ateşli silâhlarla donanmış Kazaklar saldırı halindedir. Fakat bu Kazaklar, silah ve özellikle barut sağlamak için Lehistan ve Çarlık hükûmetlerine bağımlı idiler. Bu hükûmetler, Kazakları kontrol altında tutmak için özellikle bu durumdan yararlanırlardı.

Moskova, merkeziyetçi sistemi, ekonomik geniş kaynakları ve mahir diplomasisi sayesinde çatışmayı sonunda kendi lehine çözebilmiştir. Rus Ortodoks Patrikliği'nin, çoğunluğu Ortodoks olan Kazakları Moskova'ya bağlamakta kesin rolü de unutulmamalıdır.

Kazak-Tatar uğraşısı, ekonomik bakımdan hayvancılıkla tarımcılık arasında bir uğraşı olarak da yorumlanabilir. Akkerman, Özü ve Kırım Tatarları ve Nogaylar, Deşt-i Kıpçak'ta yani Dobruca ve Kırım'dan Astrahan'a kadar uzayan step bölgesinde koyun, büyükbaş hayvan, özellikle sayısız at sürüleri beslerdi. Bu hayvanlar ve

hayvan ürünleri güneyde Türkiye, İran ve Hindistan'a ihraç olunurdu. Bol step otlakları hayvan sürüleri için ideal bir alan oluşturduğu gibi, batı stepleri çok verimli tarım topraklarıydı. XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti, İstanbul'u beslemek için, Akkerman ve Özü steplerinde hayvan yetiştirenleri Kazaklara karşı korumuş, bunun için Lehistan ve Çarlık üzerinde siyasî baskı yapmaktan çekinmemiştir.

XVI. yüzyıl ortalarına doğru güneyden otlak için gelen hayvan sürüleri ve Tatar akınları kuzeyde en ileri noktasına erişirken, o tarihten sonra Kazaklar güneye etkin akın ve baskınlar yapmaya başladılar. XVI. yüzyıl son on senesinden başlayarak Zaporo Kazakları, *şayka* denilen gemilerle Dnieper Irmağı'ndan inerek bütün Karadeniz sahillerini vuruyorlardı. Bu yüzden Doğu Bulgaristan ve Anadolu kıyılarındaki halk köy ve kasabalarını bırakıp içeriye çekilmeye başladılar. Bir ara bu Kazaklar, Boğaziçi'nde Yeniköy'e inip yağmalamak cesaretini gösterdiler. Osmanlılar, Dnieper (Özü) Irmağı ağzında kaleler yaparak ve devriye deniz kuvvetleri göndererek bu akınları önlemeye çalıştılarsa da, tam başarı kazanamadılar.

Aynı dönemde Moskova'ya tâbi Don Kazakları da, akınlarını sıklaştırdılar ve 1637'de Azak'ı ellerine geçirdiler. Osmanlılarla bir savaşı göze alamayan Çar, beş yıl sonra Kazaklara Azak'ı boşaltmalarını emretti. Özetle, Osmanlı İmparatorluğu için Kazak sorunu, XVII. yüzyılda en önemli sorunlardan biri olarak sürüp gitti ve kuzeyde Lehistan'a ve Rusya'ya karşı savaşların esas sebebi oldu.

Zaporog Kazakları, Lehistan'a tâbi olduğu zaman Osmanlılar Lehistan'a karşı 1621-1623 ve 1634 yıllarında savaştılar. 1654'de Zaporog Kazakları'nın Çar'ı tanımalarından sonra Rusya Kuzey Karadeniz'de Osmanlı ülkelerini doğrudan doğruya tehdit altına almış oluyordu. Kazak Hetmanı Boğdan Khmelnisky, Lehistan hâkimiyetinden kurtulmak için bir ara Osmanlı himayesini (1648-1653) aramış, sonunda 1654'de Rus Çarı'nın himayesini kabul etmişti (Pereiaslav Anlaşması 1654). Kiev ile Ukrayna'da egemen olan Rusya ile Osmanlılar arasındaki rekabet nihayet 1678'de Kara Mustafa kumandasında büyük bir ordunun Ukrayna'yı istilâsı ve Çigrin (Çihrin) Kalesi önünde çetin bir savaşla neticelendi. Bu savaş Rusya ile yapılan ilk büyük savaştır. 1681'de Redzin Andlaşması ile barış geri geldi. Ukrayna'da Osmanlı iddiaları, ancak 1686-1700 Osmanlı-Rus Savaşı ile son bulacaktır.

Bu gelişmeler, Dnieper Irmağı havzasını Rusya kontrolü altına koyuyor ve Kırım-Osmanlı topraklarına karşı saldırgan sınır kuvvetleri olarak Kazaklar, şimdi doğrudan Rusya hizmetine giriyordu. Dnieper Kazakları'nı kontrolü altına almakla Rusya birdenbire Kuzey Karadeniz'de Osmanlılarla karşı karşıya geliyordu.

Öbür yandan, Batı Ukrayna'da Kazak sorunu yüzünden Osmanlılar Lehistan'la da uzun bir mücadeleye girmişlerdi. 1672'de Kmaniçe ile Podolya'yı ilhak etmişler ve Batı Ukrayna'da Kazakları himaye altına almışlardı. 1676 Zuravno Andlaşması'nda şu madde yer aldı: "Osmanlı Padişahları'na tâbi olan Kazak taifesine Leh Kralı memleketlerini eski hudutları içinde geri verecektir ve Lehistan tarafından bundan

sonra hiçbir müdahale olmayacaktır." Osmanlı Devleti'nin aktif politikası Doğu Avrupa'da güçler dengesi bakımından önemli bir sonuç verdi; Lehistan ve Rusya Osmanlılara karşı birleştiler. Leh-Rus işbirliği 1647'den başlar. 1686'da Rusya Osmanlı'ya karşı Kutsal İttifak'a katılınca Lehistan'la birlikte Osmanlı-Kırım Ordularına karşı aynı cephede savaşırlar.

1700'de Büyük Petro ile İstanbul'da imzalanan andlaşma ile Rusya, Azak'ı elinde tutuyor, Ukrayna'da Osmanlı nüfuzuna son veriyor ve Osmanlı Padişahı ile eşit bir hükümdar olduğunu kabul ettiriyordu. Bu tarih, gerçekte, Osmanlı üstünlüğünün Rus Çarlığı lehine bozuluşu tarihidir.

Sonuç

Herşeyden önce, Türk-Rus ilişkilerinin, belli dönemlerde her iki ülkede hâkim olan siyasî ve sosyal ideolojilerin etkisi altında bulunduğunu göz önünde tutmak gerekir. İslâm geleneği hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu'ndaki politika ile Cumhuriyet dönemindeki politika kökten değişiktir. Rusya tarafına gelince, Ortodoksluk ve Üçüncü Roma İdeolojisi Osmanlı Türkiyesi ile ilişkilere kuşkusuz yön vermiştir. Fakat, iki imparatorluğu karşı karşıya getiren bu ideolojilere rağmen ticarî ve kültürel ilişkiler daima, sanıldığından daha kapsamlıdır. 1492'de iki memleket arasında ilk yakınlaşma siyasî, fakat daha çok iktisadî faktörlerin etkisi altında gerçekleşmiş görünmektedir.

Tarihte iki imparatorluğun coğrafi konumları ve jeopolotik koşullar siyasî ve ticarî rakebet ve çatışmanın temelini oluşturmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu için Karadeniz hayatî bir önem taşıyordu. İmparatorluk merkezi İstanbul büyük nüfusunu beslemek için Kuzeyden deniz yoluyla gelen ucuz buğday, yağ, bal, tuz, balık, ve ete muhtaçtı. Karadan taşıma giderlerinin ziyadesiyle yüksek olması dolayısıyla bu maddeleri büyük miktarlarda ve ucuza getirmenin tek yolu deniz taşımacılığı idi. Sadece Kırım'dan yılda bin ton tuz İstanbul'a gelmekte idi. Don Nehri ve Tuna Nehir ağzında büyük balıkçılık ürünü binlerce fıçı içinde İstanbul'a gönderilmekte idi. Onun için Osmanlı Devleti daha Fatih döneminde Karadeniz'i bir Osmanlı gölü haline getirmeye çalıştı. Kuzey Karadeniz stepleri, hayvancılık ve buğday üretimiyle Osmanlı ekonomisinin ayrılmaz bir parçası halinde işliyordu. Osmanlı Arşivi'ndeki Kefe, Akkerman, Kili defterlerinin incelenmesi bu sıkı ekonomik bağlılığı bütün ayrıntılar ile göstermektedir. 1783'de Çarlık Rusyası, Kuzey Karadeniz memleketlerini istilâ edinceye kadar bu ekonomik sistem hâkimdi.

Rusya'da, kendi açısından kendini haklı gördüğü bir mantığa bağlıdır. Çarlık Rusya'sı bir taraftan güneye Karadeniz ve Hazar Denizi'ne, öbür taraftan Baltık Denizi'ne yönelmiştir. Çünkü, bu iki deniz Doğu Avrupa'yı dünya ticaret yollarına bağlıyordu. Rusya devlet adamları, III. Ivan'dan beri Rusya'nın dünyaya açılması için Baltık'ta ve Karadeniz'de çıkış noktalarına hakim olması gereğini savunuyorlardı. Bu bir alın-yazısı sayılıyor ve güney yolu üzerinde Osmanlı İmparatorluğu bir

engel olarak, görülüyordu. Fakat, bugün Rusya ekonomik sorunları güney komşusu ile neden bir işbirliği ve iktisadî bütünleşme ile gerçekleştirmesin. İşte günümüzde çağdaş, akılcı rejimler, hem Türkiye'de hem Rusya'da, bu gerçeğin bilincine varmışlardır. Konuyu, sosyolojik bir bakış noktasından incelersek, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları'nda, iki memleketin esas politikalarına hanedan prestij ve çıkarları, fetih ve yayılma politikası hâkim oluyordu. Askerî emperyalizm ve onun aracı olan ordu, genel politikaya hâkimdi. Kutsal savaş propagandası dinî ideoloji ile bu hanedan politikasına hizmet ediyordu. Gerek Rusya gerek Türkiye, ancak son dönemde patrimonial imparatorluk koşullarından kurtulduktan sonra, iki memleketin iktisadî çıkarlarını ön planda göz önüne alan modern-rasyonel bir ilişki sistemine yönelebilmişlerdir. Şimdi, Rusya ve Türkiye Cumhuriyeti, ilişkilerinde genellikle iktisadî ve ticarî gelişmeyi ön planda tutmuşlardır. Bununla beraber, unutmamalıdır ki eski yayılma politikasının İkinci Dünya Savaşı sonunda hortlaması iki taraf arasında güvensizlik ve çatışmayı geri getirmiştir. Son *Karadeniz Ekonomik Birliği Anlaşması,* her iki memlekette iktisadî-siyasî rejimlerdeki köklü değişmenin meyvesidir ve rasyonel sıkı bir işbirliğinin gelişmesi ümidini vermektedir.

BIBLIOGRAFYA

Halil İnalcık'ın Doğu Avrupa ile İlgili Yayınları

"Yeni vesikalara göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tâbiliğine girmesi ve Ahidname Meselesi," *B,* VIII (1944), 185-229.

"Yaş Muahedesinden sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri," *DTCFD,* IV (1946), 195-203.

"The origins of the Ottoman-Russian Rivalry and the the Don-Volga Canal, 1569" *Les Annales de l'Université d'Ankara,* I (1947), 47-106; for the original in Turkish,

"Kırım Hanlığı," *IA,* VI (1955), 746-756.

"Ahmed Pasha, Gedik," *EI²,* I (1956), 292-293.

"Azak (Azov)," *EI²,* I (1958), 808.

"Kırım Türk Yurdunun Yok Edilişi," *E,* IV (1964)

"Hâdjiji Giray," *EI²,* III (1965), 43-45.

"L'Empire Ottoman," *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes, 26 Août-Septembre, 1966,* Sofia, 1969, III, 75-104.

"The Socio-Political Effects of the Diffusion of Fire-Arms in the Middle East," *War, Technology and Society in the Middle East,* London: OUP, 1975, 195-217.

"The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans," *"Symposium on the Black Sea, Birmingham, March 18-20, 1978, Arkheion Pontu,* 35 (Athens, 1979), 74-110.

"The Khan and the Tribal Aristocracy: the Crimean Khanate under Sahib Giray I (1532-1551), *"Essays Presented to Omeljan Pritsak, HUS X* (1981), 445-446.

"Power Relationship Between Russia, Ottoman Empire and Crimean Khanate as Reflected in Titulature," *Mélanges en I' honneur de Alexander Bennigsen,* Paris 1986.

"Ghazi Giray, I, II, III," *EI²,* II(1965), 1046-1047.

"Giray," *EI2,* II (1965), 1112-1114.

"Giray" IA, IV, 783-389.

Abbreviations

B	*Belleten* (Ankara: TTK)
DTCFD	*Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* (Ankara)
IA	*İslam Ansiklopedisi* (İstanbul)
EI2	*Encylopedia of Islam,* seconde edition (Leiden)
E	*Emel* (İstanbul)
OUP	Oxford University Press
OUP	*Harvard Ukranian Studies* (Cambridge, Massaschusetts)

I. OTURUM

Oturum Başkanı

M.S. MEDVEDEV

KONUŞMACILAR

Prof. Dr. İsenbike TOGAN

Prof. Dr. Omeljan PRİTSAK

Akademisyen A.P. NOVOSELTSEV

Türk-Rus ilişkilerinde 500 yıl 1491-1992.-- Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1999.
x, 250s. ; 24cm.-- (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; XXVI. Dizi - Sa. 7)
Türk Dışişleri Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Rusya Bilimler Akademisi işbirliği ile 12-14 Aralık 1992 tarihinde Ankara'da düzenlenen " Türk-Rus İlişkilerinde 500 yıl Sempozyumu " bildirileridir.
ISBN 975 - 16 - 1069 - 9

1. Dış ilişkiler - Türk-Rus I. Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu. II. Dizi.
327.56104700903

ISBN 975-16-1069-9

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ V
PROGRAM VII
Oturum Başkanı Büyükelçi İsmet BİRSEL'in Açış Konuşması 1
Başbakan Süleyman DEMİREL'in Konuşması 3
Rusya Federasyonu Dışişleri Birinci Müsteşarı ADAMISHEN'in Konuşması .. 7
Dışişleri Bakanı Hikmet ÇETİN'in Konuşması 11
T.C. Moskova Büyükelçisi Volkan VURAL'ın Konuşması 15
Akademisyen M.S. MEDVEDEV'in Konuşması 21
T.T.K. Başkan Vekili Prof. Dr. Neşet ÇAĞATAY'ın Konuşması 23
Prof. Dr. Halil İNALCIK, Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700 25

I. OTURUM

Prof. Dr. İsenbike TOGAN, Altınordu Çözülürken; Kırım'a Giden Yol 39
Prof. Dr. Omeljan PRİTSAK , 1491-1532 Yıllarında Osmanlı-Moskova İlişkileri 65
Akademisyen A.P. NOVOSELTSEV, XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri 73

II. OTURUM

Akademisyen S.N. UTURGAURİ, İki Kültürün Teması 81
Prof. Dr. Maria İVANİCS, Nemçe İmparatoru Hizmetinde Bulunan Kazak Kuvvetleri (1593-1606) 85
Akademisyen M. NEKRASOV, XVI. Yüzyılda Rus-Osmanlı Ekonomik İlişkileri 91

III. OTURUM

Prof. Dr. Victor OSTAPCHUK, 1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler 99
Prof. Dr. Omeljan PRİTSAK, Osmanlı Avusturya ve yerleşik İmparatorluklarda Yaşamış Olan Romenler 111

Akademisyen Nikolay G. KIREEV, XVIII. Yüzyıl Ortalarında Karadeniz'de Rus-Türk Ticaret İlişkilerinin Kurulması 115

Akademisyen Svetlana F. ORESHKOVA, 1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri 121

Prof. Dr. İlber ORTAYLI, XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri 125

IV. OTURUM

İsmail SOYSAL 137

Prof. Dr. Yuluğ Tekin KURAT, 1878-1919 Arasında Türk-Rus İlişkilerinin Siyasal Anatomisi 139

Büyükelçi Bilâl N. ŞİMŞİR, 1878-1918 Yıllarında Türk-Rus İlişkileri 147

Akademisyen B. IGNATYEV, XIX Yüzyıl Sonu ile XX. Yüzyıl başında Rus-Türk İlişkileri (Gerçekleşmeyen Yakınlaşma Tasarıları) 153

Akademisyen P.P. MOISEYEV, 1877-1878 Yıllarındaki Rus-Türk Savaşı Döneminde Osmanlı İmparatorluğu 165

Prof. Dr. Fikret ADANIR, Balkan Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Osmanlı-Rus İlişkileri 169

SORULAR VE CEVAPLAR 175

V. OTURUM

Büyükelçi Kamuran GÜRÜN, 17 Aralık 1925 Türk-Rus Anlaşması 181

Prof. Dr. Boris B. POTSKHVERIYA, 1920 ve 1930'lu Yıllarda Türk-Sovyet İlişkileri 189

İsmet BİNARK, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Mevcut Nâme-i Hümayun Defterlerine Göre Osmanlı-Rus Münasebetleri 197

Akademisyen M.S. MEDVEDEV, Rusya ve Türkiye Bilimsel İlişkilerin Geleceği 211

Akademisyen M.S. KAPITSA, Rus-Türk İlişkilerinin Geleceği 219

Akademisyen I.I. URAZOVA, Rus-Türk Ekonomi İşbirliğinin Gelecekteki Gelişmesi 227

KAPANIŞ KONUŞMALARI 233

SUNUŞ

1992 yılında Doğu Avrupa ve Batı Asya'nın iki önemli devleti olan Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında, geçmişin sert ve katı politikalarının geride bırakıldığı bir başlangıcın temelleri atıldı. Aslında bu, birbirleriyle çok daha önceden iyi ilişkiler kurmaları gereken ve tarihin en eski sayfalarına bakıldığında, böyle bir oluşumun her iki ülkenin de yararına olacağı şüphesiz bir gerçekti. Bu gerçeğe ulaşım ancak *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1491-1992)* adıyla bir sempozyum düzenlenmesi ile mümkün olabildi. Aslında tarihe bakıldığında, Türk-Rus ilişkilerinin 500 yıllık bir geçmişe sahip olmadığı, ilişkilerin çok daha eskilere dayandığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu 500 yıllık süre sadece Osmanlı-Rus ilişkilerini ihtiva etmekte, bunun öncesinde, M.S. V. yüzyıldan itibaren Hazar Denizi'nin Kuzeyinden Kafkaslara, Karadeniz'e, Balkanlara ve Orta Avrupa'ya giden Türk kavimleriyle Rus Knezlikleri arasında yakın ilişkiler kurulduğu bilinmektedir. Bununla beraber sempozyum, Türk-Rus ilişkilerinin en yoğun ve süreli yaşandığı bir dönemi tarafların bakışıyla ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Sempozyumun gerçekleştirilmesinden itibaren altı yıl gibi uzun bir süre geçmiş ve bildiriler ancak yayınlanabilmiştir. Öyle ki, zamanın başbakanı bugün Cumhurbaşkanlığı makamında bulunmaktadır. Keza Rusya Federasyonu'nda da o zamanki idarecilerin yerine yenileri gelmiştir. Bu değişime rağmen iki ülke arasındaki münâsebetler daha da gelişmiş, önce Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Rus arşivleri ile bir işbirliği anlaşması yapmış, 1996 yılında da Rusya Bilimler Akademisi'yle Türk Tarih Kurumu arasında bilimsel işbirliği ve ortak tarih araştırmaları için bir protokol imzalanmak suretiyle Türk-Rus Tarihçiler Birliği kurulmuş, Rus arşivleri Türk araştırıcılara açılmış, yirmi üç konuda ortak projeler gerçekleştirilerek araştırmalara başlanmıştır. Hiç şüphesiz bu işbirliğinin temelinde 1992 yılında gerçekleştirilen bu sempozyum ile, her iki ülkenin birbirini daha iyi tanımaları yatmaktadır. Nitekim sempozyuma sunulan yirmi dört bildiriden on dördü Rus bilim adamları tarafından sunulmuş, Osmanlı tarihinin, Rus arşiv ve kaynaklarıyla yeni bir tahlili ortaya konulmuştur. Bu açıdan bakıldığında sempozyum, Osmanlı tarihini batılı kaynakların dışında yeni bir yoruma tâbi tutan bir başlangıç olarak görülebilir. Gerçekten de 500 yıllık bir dönemi, her iki ülke açısından bir değerlendirmeye alacak olursak, birbirlerinin tarihî kaynaklarından faydalanmadan, iki ülke

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXVI. Dizi – Sayı : 7

TÜRK-RUS İLİŞKİLERİNDE 500 YIL
1491-1992

ANKARA, 12-14 Aralık 1992

OSMANLI DEVLETİ'NİN
700
700. KURULUŞ YIL DÖNÜMÜ

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1999